

פרשת אחרי מות: כיצד מברכים על מצוות כיסוי הדם

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה התורה על מצוות כיסוי הדם: "וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יֵצֵד צִיד תְּהִי אֹזֶנוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשֹׁפֶר אֶת־דָּמֹו וְכִסְהוּ בְּעֶפֶר". הפרשנים הציעו מספר הסברים, מדוע צוו על מצוות כיסוי הדם:

א. **הרשב"ם** (יז, יג) טען שמכסים את הדם, כדי למנוע ממנו להיות ראוי לאכילה. כפי שראינו בעבר (פרשת צו שנה א') בדורות הקודמים הייתה תאווה גדולה לאכול דם, וכדי למנוע מצב שיאכלו את דם החיה והעוף לאחר השחיטה, מכסים אותו בעפר. הקושי בפירוש זה, שלא ברור מדוע צריך לכסות רק דם חיה ועוף ולא דם בהמה, הרי גם את דם הבהמה יש חשש שיאכלו.

ב. **החינוך** (מצוה קפז) טען, שמכיוון שהנפש תלויה בדם, לא ראוי לאכול את בשר החיה בעוד דמה שפוך לפני השוחט. אמנם לפי טעם זה גם את דם הבהמה היה ראוי לכסות, אבל מכיוון שכאשר שוחטים בהמות לבית המקדש צריך לזרוק את דמם על המזבח ולא לכסות אותו, קבעה התורה שלא צריך לכסות את הדם גם של בהמות חולין, כדי לא לחלק בין הקודש לחול. ובלשוננו:

"משרשי המצווה, לפי שהנפש תלויה בדם, ולכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו טרם נאכל הבשר, כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשנו, לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו. ובהמות לא נצטוונו כך לפי שדם הבהמה ניתן לקרבן לכפרה על נפשותינו ואי אפשר לכסותו, ולא רצתה התורה לחלק לנו בין מוקדשין לחולין."

בעקבות העיסוק בפרשתנו בכיסוי הדם, נעסוק במצווה זו השבוע. ראשית נראה במי נוהגת מצוות כיסוי הדם, והאם יש לכסות את כל הדם בעפר או רק חלק ממנו. לאחר מכן נראה את הייחוד של ברכת כיסוי הדם, ואת מחלוקת הפוסקים האם יש לברך לפני הכיסוי או לאחריו. ולסיום, האם ניתן למנות שליח לכיסוי הדם.

כמה לכסות

במי נוהגת מצווה כיסוי הדם? בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר אדם שוחט חיה או עוף, עליו לכסות את דמם. מפסוק זה לומדת המשנה במסכת חולין (פג ע"ב) שדווקא במינים אלו נוהגת המצווה. ועל אף שבמקרים אחרים חיה כוללת בהמה, במקרה זה לא, שכן נאמר בדם בהמה 'על הארץ תשפכנו כמים'. נחלקו הפוסקים בעקבות התנאים, האם מצווה לכסות את כל הדם:

א. **הרי"ף** (כט ע"ב) ו**הרמב"ם** (שחיטה יד, ח) פסקו בעקבות רבי יהודה (חולין פח ע"א), שכדי לצאת ידי חובת כיסוי הדם די לכסות חלק מהדם. בטעם הדבר נימקו, שלמרות שהגמרא כותבת שרבי יהודה חולק על דעת תנא קמא (הסובר שיש לכסות את כל הדם), דין זה נכון בביאור הברייתא, אבל מפשט המשנה משמע שרבי יהודה מבאר את דברי תנא קמא, והלכה כמותו. ובלשון **הטור** (יו"ד כח):

"השוחט חיה ועוף צריך לכסות דמו לא שנא צדן עתה לא שנא היו מזומנין בידו... דם הניתז ושעל הסכין, אם אין שם דם אחר חייב לכסותו, אבל אם יש שם דם אחר אין צריך לכסותו, שאין צריך לכסות כל הדם. לפיכך אין צריך למצות (או להמתין) עד שיצא כל הדם."

ב. **הראב"ד** (שם) חלק ופסק בעקבות הברייתא שהלכה כדעת תנא קמא, שיש לכסות את כל הדם בעפר. בטעם הדבר נימקו, שלמרות שמפשט המשנה משמע שרבי יהודה מבאר את דברי תנא קמא (שכן דבריו נאמרו בלשון 'אימתי'), כיוון שבגמרא מבוארת הברייתא באופן שהוא חולק, הוא הדין בביאור המשנה, ולכן הלכה כדעת תנא קמא.

כיסוי בעפר

להלכה פסק **השולחן ערוך** (כח, טו) כדעת הרי"ף והרמב"ם, שאין חובה לכסות את כל הדם בעפר, אלא די לכסות מעט. אולם בפועל יש המחמירים (פתחי תשובה שם) לכסות את כל הדם, הן מחמת הראב"ד החולק, והן מחמת כך שיש שביארו שגם אם אין חובה לכסות את כל הדם, מכל מקום יש מצווה. נחלקו הפוסקים, כיצד יש לברך על מצוות כיסוי הדם, התלויה באופן הכיסוי:

א. **הטור והשולחן ערוך** (יו"ד כח, ב) נקטו שיש לברך 'אשר קדשנו... על כיסוי הדם בעפר'. בטעם הדבר שמזכירים את 'העפר' ובניגוד לשאר מצוות שלא מזכירים (לדוגמא, לא אומרים על מילה בסכין) ביאר **הט"ז** (שם, ג), שמצוות כיסוי הדם התייחדה בכך שיש בה שני ציונים, לשים עפר מתחת לדם החיה (דהיינו לפני השחיטה), ולכסות בעפר מעל דם החיה, ולכן רומז נוסח הברכה. ובלשוננו:

"אף על גב דלא מצינו בשום מקום שמזכירין פרטי המצווה בברכה, ואם כן היה די לומר 'על כיסוי דם' לחוד, מכל מקום הכא שאני (= כאן שונה) שעושה שני מצוות, דהיינו כיסוי שלמטה מן הדם ושל מעלה, וזה נלמד מן בעפר, על כן צריך לומר בעפר להורות על שני המצוות."

ב. **הפרי חדש** (שם) חלק וסבר, שהלכה כדעת הרמב"ם (שם) ו**הרא"ש** (ב, ח), שיש חובה לכסות את הדם החיה והעוף רק מלמעלה. ממילא אין דבר מיוחד במצווה זו ביחס לשאר מצוות, וכשם שבשאר מצוות לא מזכירים את הדרך בה מקיימים את המצווה, כך במצוות כיסוי הדם אין להזכיר, ויש לברך 'על מצוות כיסוי הדם'.

מתי מברכים

נחלקו הראשונים, מתי צריך לברך על כיסוי הדם:

א. **הרמב"ם** (שחיטה יד, א), **הרא"ש** (ה, ו) ו**הרא"ה** (בדק הבית בית א, שער ה) נקטו שיש לברך קודם כיסוי הדם, וכך פסק להלכה **השולחן ערוך**. פסיקתם מבוססת על דברי הגמרא במסכת פסחים (ז ע"ב) הפוסקת, שעל כמעט כל המצוות יש קודם לברך ורק אחר כך לקיים את מעשה המצווה. לכן גם בכיסוי הדם, קודם מברכים ורק אחר כך מכסים.

ב. **בעל הלכות גדולות** (הלכות כיסוי הדם) ו**הרשב"א** (תורת הבית שם) חלקו וסברו, שיש לברך רק לאחר שמכסים את הדם בעפר. בטעמם ביאר **הרא"ש** (ה, ו), שהשחיטה וכיסוי הדם נחשבות מצווה אחת ארוכה. משום כך, כל עוד השוחט לא כיסה את הדם, גם השחיטה עוד לא הסתיימה, ואם יברכו לפני הכיסוי הברכה תהווה הפסק בין תחילת השחיטה לסיומה.

אפשרות נוספת לבאר את דעת בעל הלכות גדולות, הציע הרב אשר וייס ('כיסוי הדם'), בעקבות שתי קושיות של הרא"ה על בעל הלכות גדולות. הרא"ה הקשה, אם השחיטה והכיסוי נחשבות מצווה אחת, מדוע מברכים ברכות שונות על השחיטה ועל הכיסוי?! בפשטות היה צריך לתקן ברכה אחת שכוללת את שני העניינים 'על שחיטה וכיסוי הדם'!

כמו כן, להלכה אם שחטו חיה ולא כיסו את דמה, עדיין היא מותרת באכילה והכיסוי אינו מעכב. לכאורה לפי שיטת בעל ההלכות גדולות שהשחיטה וכיסוי הדם נחשבים מעשה מצווה אחד, היה צריך להיות אסור לאכול את החיה, מכיוון שכל עוד לא כיסו את דם החיה, מעשה השחיטה עדיין לא הושלם, ולאכול בלי שחיטה בוודאי שאסור.

כדי לתרץ את קושיות הרא"ה כתב הרב אשר וייס, שגם לדעת בעל הלכות גדולות, אין הכוונה שכיסוי הדם נחשב ממש חלק ממעשה השחיטה, אלא הוא נחשב כסיום שלו. משום כך, למרות שמדובר בשתי מצוות שונות, בגלל שהן עניין אחד אסור להפסיק בברכה ביניהן (ואין לתקן ברכה אחת לשניהם), ובדומה לברכת תפילין של יד שחלה גם על תפילין של ראש.

דיבור ביניהם

ייתכן שהמחלוקת בזמן ברכת הכיסוי, משפיעה על המחלוקת האם אפשר לדבר דברי חולין ביניהם:

א. **המרדכי** (חולין תרנב) הביא בשם **ספר התרומה**, שמותר לדבר בין השחיטה לכיסוי הדם. לעומת זאת **הראב"ה** (אלף ז) חלק וסבר, שאסור לדבר ביניהם. כפי שהסביר **הב"ח** (י"ד יט) מחלוקתם תלויה במחלוקת שראינו לעיל. המרדכי סובר שמדובר בשתי מצוות נפרדות, לכן מותר לדבר ביניהם. לעומת זאת לדעת הראב"ה יש קשר בין המצוות, לכן אסור לדבר ביניהם. ובלשונו:

"כתב המרדכי בשם ספר התרומה ומותר לדבר אחר שחיטה קודם הכיסוי עד כאן לשונו. ונראה שאינו מותר אלא למי שאמר דכיסוי מצווה בפני עצמה היא, אבל לבעל הלכות גדולות דכיסוי סיום מצוה היא כמו שיתבאר בסיומן כ"ח (ס"ג) אין להפסיק בדברים בטלים באמצע מצוה, וזהו דעת ראב"ה."

למעשה **הרמ"א** (י"ט, ד) **הב"ח** (שם, ח) **והט"ז** (שם, ה) פסקו כדעת **רבינו ירוחם** שממצע בין השיטות. מצד אחד אין איסור ממש לדבר, שכן כפי שראינו דעת רוב הראשונים שמברכים על מצוות כיסוי הדם לפני הכיסוי ולא לאחריו. מצד שני, מכיוון שיש פוסקים שסוברים שאסור לדבר, עדיף לא לדבר.

כיסוי על ידי שליח

הגמרא במסכת חולין (פו ע"א) כותבת, שלכתחילה מי ששחט את החיה או העוף חייב לכסות את דמם, ורק אם הוא לא כיסה, המצווה עוברת להיות מוטלת על כל עם ישראל. האם מותר לשוחט למנות שליח שיכסה את הדם בשבילו? נחלקו האחרונים:

א. **הש"ך** (ח"מ שפ"ב, ד) כתב שאי אפשר למנות שליח למצוות כיסוי הדם, ומי ששחט חייב לכסות. הוא הדין מוסיף הש"ך במצוות מילה, ואם האב יודע למול את בנו, הוא חייב בכך ואסור לו לתת למוהל לבצעה. ראה לדבריו הביא מדברי **הרא"ש** בחולין (ו, ח) שכתב בפירוש, שאין לכבד אנשים אחרים במצוות מילה וכיסוי הדם, ובלשון הש"ך:

"ומדברי הרא"ש שהבאתי מוכח, שמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו וחייב הוא בעצמו למוהלו דומיא (= בדומה) לכיסוי הדם, דמי ששפך הוא יכסה וכן משמע מדברי הרמב"ם. וכתבתי זה לפי שראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים למול את בניהם אף שהם בעצמם יכולים למול ולדעתי הם מבטלים מצוה עשה ומצוה גדולה של מילה."

ב. **תבואות שור** (מובא בקצות החושן שם, ב) הקשה על דברי הש"ך, שהרי כמו שבכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו, והשליח יכול לבצע עבור המשלח מצוות וכפי שפוסקת הגמרא במסכת קידושין (מב ע"א), כך צריך להיות הדין במצוות כיסוי הדם, ואין סברא לומר שמצווה זו התייחדה משאר מצוות. משום כך פסק שאפשר לכסות על ידי שליח.

ייסוד המחלוקת

במה נחלקו הש"ך והתבואות שור? הועלו מספר הסברים:

א. **הסבר ראשון**: הרוגצ'ובר (שחיטה י"ד, א) דן בשאלה, מה העיקר במצוות כיסוי הדם. האם העיקר שהאדם יכסה את הדם, או שהעיקר שבסופו של דבר הדם יהיה מכוסה. השלכה לדיון זה תהיה בשאלה, האם אפשר לכסות את הדם באפר של עבודה זרה. אם העיקר הוא לכסות, אסור לכסות בדבר מאוס כמו עבודה זרה. לעומת זאת אם התוצאה היא המשמעותית, ייתכן שאין משמעות לשאלה במה יכסו את הדם, העיקר שבסופו של דבר שהדם מכוסה (ולמרות שחובה לכסות בעפר, ייתכן שעפר נחשב כמכסה מפיק).

ייתכן שבכך נחלקו הש"ך והתבואות שור. הש"ך סבר שהעיקר הוא מעשה הכיסוי, ומכיוון שמצווה המוטלת על גופו של האדם (למשל הנחת תפילין) אי אפשר למנות שליח לקיימה, כך מצוות כיסוי הדם שמתבצעת באמצעות היד אי אפשר לקיימה על ידי שליח. התבואות שור לעומת זאת סבר, שהעיקר שהדם יהיה מכוסה - ולכן לא מדובר במצווה שבגופו שאי אפשר למנות שליח.

ב. **הסבר שני**: אפשרות נוספת (שגם יותר משתמעת מלשון הש"ך), תולה את המחלוקת ביחס בין החובה המוטלת על השוחט לכסות את הדם, לחובה המוטלת על שאר הציבור. כפי שראינו, הגמרא כותבת שלכתחילה על השוחט מוטלת החובה לכסות את הדם, ורק בדיעבד במקרה בו התרשל במצווה שאר האנשים יכולים לכסות.

הש"ך הבין, שמכך שהגמרא מביאה פסוק מיוחד שמי ששחט עליו המצווה לכסות, משמע שרצונה להגדיר שבאופן מיוחד רק הוא יכול לכסות את הדם, ואין אפשרות למנות שליח. לעומת זאת התבואות שור הבין, שכונת הגמרא לומר שיש קדימות לשוחט על פני שאר האנשים בקיום המצווה, ואין זה ציווי מיוחד שדווקא השוחט יכסה ולא שלוחו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...